

Passos vers l'autodeterminació en estats liberal democràtics

Des de la consulta (referèndum) del 2008 a Euskadi

Desiderio Fernández Manjón
Julián Torrado Sancho

Els autors ressegueixen el procés endegat al País Basc arran de l'anomenat Pla Ibarretxe per l'assoliment de l'autodeterminació per a Euskadi, analitzen la importància i les conseqüències polítiques de la utilització partidària i partidista del llenguatge i exploren possibles vies de solució del conflicte.

Evolució del dret a l'autodeterminació

El dret a l'autodeterminació externa després de la Segona Guerra Mundial.

Durant els deu primers mesos de l'any 2008, i amb motiu de la convocatòria de la *consulta popular* aprovada el juny de 2008 pel Parlament Basc (Llei 9/2008 del Parlament Basc, de 27 de juny de 2008), es van sentir opinions provinents de diferents àmbits polítics i periodístics sobre si amb aquesta consulta el País Basc es manifestava per la seva autodeterminació, o si fins i tot votava la seva independència. Sigui com vulgui, és inqüestionable que aquesta Llei 9/2008 «*es algo más que una ley. Expresa una voluntad política que ya fue rechazada de plano por el Congreso de los Diputados cuando se presentó la propuesta de reforma del Estatuto*»¹. El rigor terminològic, el tingui o no l'interlocutor corresponent, no sol ser la principal virtut dels nostres fors públics, especialment pel que fa a termes com ara l'autodeterminació i la secessió². Per bé que amb uns anys de retard, analitzem ara aquests fets de tanta transcendència, la qual cosa

1 LASAGABASTER HERRARTE, Iñaki, *Consulta o referéndum. La necesidad de una nueva reflexión jurídica sobre la idea de democracia*. Bilbao, Lete argitaletxea, 2008, p. 53.

2 Vegeu, al respecte, JÁUREGUI, G., «Globalización y crisis del Estado Nación: soberanía y autodeterminación en la perspectiva del siglo XXI». A CORCUERA ATIENZA, J. (dir.), *Los nacionalismos: globalización y crisis del Estado-nación*. Madrid, Consejo General del Poder Judicial, 1999, p. 174.

ens convida a una profunda reflexió sobre aspectes pràctics de l'exercici del dret a l'autodeterminació.

Per començar, en aquest treball emprarem el sintagma referèndum base pel dret a decidir perquè, per a aquesta mena de consultes, només es pot fer servir aquesta denominació, segons la decisió de la Sentència del Tribunal Constitucional —STC— 103/2008, d'11 de setembre de 2008³. Ara per ara, i abans de passar al desenvolupament d'aspectes de l'autodeterminació externa que és el que ens preocupa, volem posar de relleu la idea que l'autodeterminació, en sentit general, és, d'una banda, un concepte associat a un dret que, un cop reconegut, es transforma en un *vertader motor legitimador* de tàctiques, estratègies i passos concrets en l'avenç i el desenvolupament de la personalitat regional en qüestió; i, de l'altra, es refereix al *procés* corresponent en el qual aquests elements entren en joc. La secessió, en canvi, significa la ruptura dels vincles entre la regió i l'Estat corresponent, i, per tant, no és altra cosa que un procés d'independència. En realitat, la secessió —culmini o no en la independència— és una part de l'autodeterminació externa. Aquesta secessió pot buscar, únicament, la ruptura sensible del status anterior, dels vincles de dependència de la regió amb l'Estat respectiu, i el plantejament de nous tipus de relacions com ara el partenariat, la lliure associació o la confederació.

També volem definir el sintagma principi d'autodeterminació. Amb aquest ens referim a un fonament de la societat, a una de les seves arrels segons les accepcions que ofereix el DRAE del terme principi; concretament, podem enunciar aquest principi fundador de la forma següent: els pobles —tots— tenen dret a establir les relacions que desitgen mantenir, en cada moment de la seva existència, amb la resta de pobles del món, i fins i tot amb l'Estat al qual pertanyien fins aleshores. L'esfera dels principis l'abasta l'àmbit de l'iusnaturalisme; en canvi, la concreció del dret d'autodeterminació, establerta sia en el text constitucional sia en el text del bloc de la constitucionalitat, permet, a cada poble que ho desitgi, fer realitat aquest principi; a partir d'aquest punt, entrem en l'àmbit del dret positiu. Per tant, el dret d'autodeterminació és quelcom atorgat o assolit, en part, a través d'una negociació, mentre que el principi és inherent a la condició humana, a la seva fonamentació profunda. Òbviament, per procés d'autodeterminació entenem aquell que es duu a terme per tal d'exercir aquest dret positiu. En un sistema liberaldemocràtic, si el dret no està expressament reconegut (constitucionalment o a través del bloc de la constitucionalitat), no podem avançar en aquest procés.

Actualment, el sintagma dret d'autodeterminació presenta una notable complexitat. En primer lloc, hem de distingir, atès que així l'estan definint les institucions internacionals, entre autodeterminació interna i autodeterminació externa. L'autodeterminació interna, segons una *Recomanació general* de les Nacions Unides —NU—, pot consistir en la regulació o l'establiment

L'AUTODETERMINACIÓ ÉS UN CONCEPTE ASSOCIAT A UN DRET QUE, UN COP RECONEGUT, ES TRANSFORMA EN UN VERTADER MOTOR LEGITIMADOR DE TÀCTIQUES, ESTRATÈGIES I PASSOS CONCRETS EN L'AVENÇ I EL DESENVOLUPAMENT DE LA PERSONALITAT REGIONAL

3 Aquesta recerca significa un pas més en l'aclariment d'un tema que ja ningú no pot negar que no sigui vigent al nostre país; per la nostra banda, amb aquesta recerca profunditzem aquella altra realitzada a FERNÁNDEZ MANJÓN, Desiderio, i TORRADO SANCHO, Julián, «Autodeterminación en sistemas democráticos. El caso de la consulta de Euskadi». *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 83, gener-abril de 2009.

d'un nou marc de relacions que el poble que s'autodetermina manté amb els altres pobles dins l'Estat en el qual roman. Únicament quan el poble en qüestió busca, mitjançant un acte d'autodeterminació, la independència, i, amb això, pot adquirir el rang de subjecte del dret internacional de les nacions —membre de ple dret de la comunitat internacional *sensu stricto*—, estariem parlant d'autodeterminació externa.

L'autodeterminació externa va ser proclamada, de forma expressa per les NU, per als territoris colonitzats, el 14 de desembre de 1960. La seva Assemblea General va aprovar, mitjançant la Resolució 1514 (XV)⁴, una *Declaració sobre la concessió de la independència als països i pobles colonials*, coneguda com la «Carta Magna de la descolonització», sense vots en contra, però amb

LA SECESSIÓ, EN CANVI, SIGNIFICA LA RUPTURA DELS VINCLES ENTRE LA REGIÓ I L'ESTAT CORRESPONENT, I, PER TANT, NO ÉS ALTRA COSA QUE UN PROCÉS D'INDEPENDÈNCIA

l'abstenció de nou països, entre els quals es trobaven les principals potències colonials. La Declaració va establir dos fets que, en certa manera semblen molt contraposats: d'una banda, va condemnar el colonialisme i va declarar que tots els pobles tenen el dret a la lliure determinació que s'exerciria a través de la consulta a la població mitjançant plebiscit o referèndum. Altrament, afirmava que qualsevol intent de trencar la unitat nacional era incompatible amb la *Carta de les Nacions Unides*. Com es podien compaginar sengles propostes, aparentment tan contradictòries? Les

NU ho van mirar de resoldre al dia següent, amb la Resolució 1541 (XV)⁵ en la qual s'establí que els pobles titulars del dret esmentat havien de satisfer dos criteris bàsics: un, l'existència de diferències ètniques i culturals respecte de la metròpoli, i, dos, la separació geogràfica entre la colònia i la metròpoli. D'aquesta manera, van quedar exclosos els pobles adherits a la metròpoli per simple extensió territorial d'aquesta com els sotmesos a la Rússia tsarista —en aquell moment sota el govern de la URSS— o les «colònies» internes —*reserves* o *reservations*— dels primers pobles de molts Estats a tots els continents.

Una dècada després, la Resolució 2625 (XXV), de 24 d'octubre de 1970, de l'Assemblea General⁶ amplia l'aplicació del principi d'autodeterminació. Aquest mandat important mira d'establir que el deure de qualsevol Estat pel que fa a l'aplicació del principi d'autodeterminació dels pobles té dues finalitats: fomentar l'amistat i col·laboració entre els Estats i posar ràpidament fi al colonialisme. De fet, es proclama per primera vegada i de forma substantiva que «*tots els pobles tenen el dret de determinar lliurement, sense ingerència externa, la seva condició política i de prosseguir amb el seu desenvolupament econòmic, social i cultural, i qualsevol Estat té el deure de respectar aquest dret de conformitat amb les disposicions de la Carta*». El següent punt és l'establiment de les formes de les noves relacions entre la regió i l'Estat com a conseqüència de l'exercici de la lliure autodeterminació: «*L'establiment d'un Estat sobirà i independent, la lliure associació o integració amb un Estat*

independent, o l'adquisició de qualsevol altra condició política lliurement decidida per un poble,...»; és a dir, podem considerar que l'autodeterminació interna i externa, com a formes distingibles d'un únic dret, queden integrades dins d'una mateixa definició. L'autodeterminació apareixia aleshores enmig d'una redacció confusa, però quedava molt clar que aquest principi es presentava amb dos objectius: fomentar les relacions d'amistat i cooperació entre els Estats i posar fi al colonialisme. L'amistat i la col·laboració entre tots els Estats —nous i vells— s'elevava així al màxim rang dels principis fomentats per les Nacions Unides. Tota mesura posterior dels diferents Estats s'hauria de fonamentar en aquests. El que està clar, malgrat que es tracta d'una declaració molt confusa, és que, com podem llegir més endavant, «cap de les disposicions dels paràgrafs precedents s'entendrà en el sentit que autoritzi o fomenti cap acció orientada a trencar o menyscar, totalment o parcial, la integritat territorial d'Estats sobirans i independents que es duguin a terme de conformitat amb el principi de la igualtat del dret i de la lliure determinació dels pobles abans descrit, i que, per tant, disposin d'un govern que representi la totalitat del poble que pertany al territori, sense distinció per motius de raça, credo o color» (penúltim paràgraf de l'apartat «El principi de la igualtat de drets i de la lliure determinació dels pobles» de l'esmentada Resolució 2625 (XXV); la cursiva i negreta són nostres.

Possiblement, els juristes assessors de les Nacions Unides no van voler referir-se obertament a situacions potencials d'autodeterminació més complexes, i van preveure aquesta possibilitat en introduir en aquesta Resolució l'afegit «*l'adquisició de qualsevol altra condició política lliurement decidida per un poble*»; tanmateix, no es definia com aplicar la lliure decisió d'un poble ni quins pobles hi tenen dret. Així doncs, afirmem que, d'una banda, en l'àmbit jurídic internacional no existeix res a favor de l'autodeterminació dels pobles que es troben dins els Estats liberaldemocràtics, i, de l'altra, tampoc hi ha res que la negui expressament. Al seu torn, cap text constitucional de l'àmbit liberaldemocràtic contempla la secessió d'algun dels territoris que integren aquests Estats.

Hem d'advertir que a voltes fem el terme país com a sinònim d'Estat. Es tracta d'una llicència literària que ens permetem per fer més dúctil la redacció.

Extensió del dret d'autodeterminació externa a entorns no descolonitzadors.

El desig d'aconseguir una pàtria pròpia, lliure, unida i respectada és sens dubte una aspiració raonable, seria i respectable de tots els pobles de la Terra⁷. El contingut dels termes pàtria i lliure és, en cada cas, molt ampli, i, per tant, no el podem abordar aquí. Potser el més important, ara per ara, sigui indicar que disposar d'una pàtria lliure actualment no significa tenir una pàtria independent, sinó que tingui una capacitat de moviment adient per desenvolupar els propis objectius de conformitat amb una acomodació negociada dins l'Estat corresponent.

EL SINTAGMA DRET D'AUTODETERMINACIÓ PRESENTA UNA NOTABLE COMPLEXITAT. EN PRIMER LLOC, HEM DE DISTINGIR, ATÈS QUE AIXÍ L'ESTAN DEFININT LES INSTITUCIONS INTERNACIONALS, ENTRE AUTODETERMINACIÓ INTERNA I AUTODETERMINACIÓ EXTERNA

4 Aquest text, en la corresponent versió oficial en castellà, es pot trobar a la *Resolución 1514, XV periodo de Sesiones de la Asamblea General de las Naciones Unidas, de 14 de diciembre de 1960*. «Declaración sobre la concesión de la independencia a los países y pueblos coloniales», que es pot llegir a: <http://www.un.org/spanish/documents/ga/res/15/ares15.htm>.

5 Aquest document es pot trobar, en la seva versió oficial en castellà, a: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/156/69/IMG/NRO15669.pdf?OpenElement>.

6 *Resolució 2625, XXV periodo de Sesiones de la Asamblea General de las Naciones Unidas, de 24 d'octubre de 1970*. «Declaración de los principios de derecho internacional referentes a las relaciones de amistad y a la cooperación entre los Estados de conformidad con la Carta de las Naciones Unidas». Aquest document es pot trobar en la seva versió autoritzada en espanyol a: <http://www.un.org/spanish/documents/ga/res/25/ares25.htm>.

7 FERNÁNDEZ MANJÓN, D., *Viejos pueblos, nuevas perspectivas*. Oñati, IVAP, 2006, p. 9.

Vegem alguna cosa de l'estat de la qüestió en les dues últimes dècades. D'una banda, certs pobles inserits en Estats liberaldemocràtics van començar a sentir-se legitimats, mitjançant una interpretació laxa d'aquestes Resolucions de les NU, per plantejar-se el tema de la seva autodeterminació externa. De l'altra, recentment han tingut lloc secessions en condicions una mica atípiques i en Estats escassament democràtics: la de Montenegro el 2006, el marc de la qual va ser previst a la Constitució de la República Federada de Sèrbia i Montenegro, al febrer de 2003; i la de Kosovo, el 2008, sota el paraigua protector de certs Estats i institucions occidentals poderosos. Aquestes experiències no encaixen en el nostre marc liberaldemocràtic.

L'Estat que més ha avançat en aquest aspecte és el Canadà a partir del *Renvoi* —Dictamen, que no pas Sentència— de la Cort Suprema del Canadà del 20 d'agost de 1998, emès arrel de tres preguntes formulades pel govern federal⁸ amb motiu del referèndum sobiranista del Quebec del 30 d'octubre de 1995. Aquí simplement ens interessa posar de relleu aquest fet: considerem que va ser un avenç notable per a tots els casos d'autodeterminació externa de regions d'Estats liberaldemocràtics. Per mandat d'una de les conclusions de l'esmentat *Renvoi*, el govern federal canadenc va elaborar, i va aconseguir-ne l'aprovació parlamentària, de la Llei de claredat (Cambra dels Comuns del Canadà. *Clarity Act*, 2000, c. 26, 29 de juny de 2000⁹). La gran pregunta que convé formular quan abordem aquest tema és: com afrontar les posicions secessionistes que es plantegen en Estats plenament liberaldemocràtics? I, encara més, com reconeix el *Renvoi* del Tribunal Suprem del Canadà (paràgraf 154)¹⁰, en principi i d'acord amb la legislació internacional vigent, un Estat el govern del qual representa el conjunt del poble o dels pobles que resideixen al seu territori, els quals gaudeixen d'igualtat i no són discriminats, i la legislació del qual respecta el dret d'autodeterminació interna, gaudeix del dret al manteniment de la seva integritat territorial en virtut del dret internacional i al reconeixement d'aquesta pels altres

Estats. Aquest text, a la seva *Section B, Question 2*, que abasta des de l'epígraf 109 fins al 146, ha realitzat un ampli estudi del dret internacional referent al dret d'autodeterminació i al seu exercici, i no ha trobat res que afavoreixi el procés corresponent. L'única cosa que garanteix aquest dret —i no deixa de ser important per bé que sembli una obvietat— és que, al capdavant, la càrre-

EL SISTEMA LIBERALDEMOCRÀTIC ES REGEIX PER DOS GRANS PRINCIPIS: LEGALITAT I DEMOCRÀCIA. MENTRE ALS SISTEMES CONSTITUCIONALS NO FACIN PASSOS EXPRESSOS EN LA DIRECCIÓ DEL RECONeixEMENT DEL DRET D'AUTODETERMINACIÓ (...)

ga del reconeixement d'un nou país, fruit d'un procés de secessió, es troba en els altres Estats de la comunitat internacional (paràgraf 155, l'últim doctrinal de l'esmentat *Renvoi*).

Aquest *Renvoi* enuncia, en el *sumari de les conclusions*, algunes condicions que en el sistema constitucional canadenc qualsevol procés de secessió d'una província de la Confederació del Canadà¹¹ hauria de requerir. Aquestes condicions es resumeixen en què la secessió seria possible si una clara majoria dels ciutadans d'aquesta província així ho manifestés en resposta a una pregunta clara (paràgraf 148 *in fine*). Tanmateix, i de forma complementària, caldria tenir en compte un ampli sentit de democràcia que transcendeixi el simple còmput de vots i que també tingués en compte els nombrosos vincles que aquesta província hagi establert amb la resta del Canadà durant la seva unió, raó per la qual la secessió d'una província no es pot fer de forma unilateral, i, en canvi, sí que requereix negociacions amb els altres participants de la Confederació canadenc dins el marc de la constitució vigent (paràgraf 149). En aquestes negociacions, caldria conjuminar els interessos següents: els del conjunt de la Confederació, els de les altres províncies, els de la pròpia província secessionista, els drets dels canadencs de l'interior i de l'exterior d'aquesta província, i els drets de les minories dels primers pobles que hi viuen (paràgraf 151).

Aquestes idees ja tenen ressò en altres llocs del món, i voldríem expressar alguna repercussió en el nostre entorn. L'afirmació que una majoria clara no podria ser ignorada per cap Estat on es fes aquesta demanda, Espanya inclosa, comença a obrir-se pas al País Basc mateix. En canvi, existeixen moltes més reticències pel que fa al requisit de la pregunta clara¹². Existeixen altres dificultats afegides com ara l'expressió d'aquesta demanda sense necessitat de votacions prèvies; perquè, com és evident, potser es pot fonamentar en una simple enquesta d'opinió? És ben cert que existeixen observatoris sociològics que ens permeten de conèixer les tendències dels ciutadans pel que fa a determinats propòsits del lideratge social i polític de la societat corresponent; concretament, al País Basc existeixen dos observatoris de prestigi: el Sociòmetre del govern basc i l'Euskobaròmetre de la Universitat del País Basc. Però una enquesta d'opinió només indica una tendència, i els que van participar-hi no es van veure tan delimitats per haver de pronunciar-se sobre temes vitals per al seu futur i el de la seva família i entorn. Serveixen les manifestacions populars? Les grans manifestacions populars dutes a terme al si d'una societat són, sens dubte, una de les formes més contundents d'assolir certs objectius. Però aleshores estem parlant de dues coses diferents: la utilització de referèndums o de mesures de pressió popular; aquesta via, però, no la podem abordar aquí per raons evidents. També hi poden haver certes dificultats a l'hora de determinar quins col·lectius humans que viuen en un territori de-

(...) TOTES LES REGIONS HAURAN D'ASSUMIR AQUESTS DOS PRINCIPIS, I, AMB AIXÒ, EL COMPLIMENT DELS CORRESPONENTS ORDENAMENTS CONSTITUCIONALS

8 Atesa la transcendència que ha tingut en diferents àmbits regionals espanyols, convé reproduir-les: «Pregunta núm. 1. Segons la Constitució del Canadà, pot l'Assemblea Nacional, legislatura o govern del Quebec dur a terme la secessió de Quebec del Canadà de forma unilateral? Pregunta núm. 2. Atorga el dret internacional a l'Assemblea Nacional, legislatura o govern del Quebec el dret a dur a terme la secessió de Quebec del Canadà de forma unilateral? En aquest aspecte i segons el dret internacional, existeix el dret a l'autogovern que atorgaria a l'Assemblea Nacional, legislatura o govern del Quebec el dret a dur a terme la secessió de Quebec del Canadà de forma unilateral? Pregunta núm. 3. En el cas d'un conflicte entre el dret nacional i el dret internacional sobre el dret de l'Assemblea Nacional, legislatura o govern del Quebec a dur a terme la secessió de Quebec del Canadà de forma unilateral, quin tindria precedència al Canadà?» Aquest document es pot trobar a: <http://www.droit.umontreal.ca/doc/csc-scc/en/rec/html/renvoi.es.html>. El text del *Renvoi*, en les seves versions francesa i anglesa —ambdues legals—, es pot trobar a: www.canlii.org (*Canada (fédéral). Cour suprême du Canada*).

9 Aquest text es pot trobar en anglès a: <http://laws.justice.gc.ca/en/ShowFullDoc/cs/C-31.8//en> (consulta del 7 de setembre de 2008). Certament es pot trobar la seva versió oficial en francès.

10 *Renvoi relatif à la sécession du Québec* [1998] 2 R.C.S. 217. Es pot trobar en la versió oficial francesa a: <http://csc.lexum.umontreal.ca/fr/1998/1998rcs2-217/1998rcs2-217.html> (consulta del 23 d'agost de 2008).

11 Cridem l'atenció sobre el fet que res no s'ha previst pel que fa als tres territoris federals (Yukon, Territoris del Nord-oest i Nunavut) que depenen, directament i expressa, del govern federal.

12 En l'àmbit acadèmic, i només a tall d'exemple, l'afirmació que una majoria de la població basca que demanés l'autodeterminació no trobaria cap obstacle per dur a terme el procés, que els poders corresponents haurien d'assumir els fets, es pot trobar a l'entrevista («Contrapuntos sobre el encaje del autogobierno vasco») entre José Ángel Esnaola i Javier Corcuera. *Revista Haritu*, núm. 21, juliol de 2008, pp. 28-37. Tanmateix, en aquesta mateixa entrevista podem observar que la idea de la claredat en la pregunta encara està a les beceroles.

terminat poden o no quedar exclosos d'aquesta mena d'actes, i, pel que fa al País Basc, existeixen opinions ben fonamentades com la de Mario Zubiaga¹³.

A Espanya, i per primer cop, ja s'han començat a moure algunes coses en els alts nivells, per bé que aquests moviments no hagin estat favorables a les pretensions del govern basc d'Ibarretxe amb la seva Llei de consulta: el *Tribunal Constitucional Espanyol* —TCE— ha fet, com a mínim, dos passos importants: d'una banda, ha abordat un tema que fins ara era tabú a la nostra història constitucional recent, es a dir, el tema dels referèndums per a la *pròpia decisió* d'una regió en concret; de l'altra, ha elaborat les primeres idees sobre aquest tema a la *Sentència* (STC 103/2008, d'11 de setembre de 2008), malgrat que gairebé no hagi anat més enllà de la clarificació de conceptes,

una tasca imprescindible per poder avançar en el futur. Pel que fa al dret a decidir del poble basc, el TC ha establert que aquest «*plantea una cuestión que afecta al orden constituido y también al fundamento mismo del orden constitucional. Una afectación de esa naturaleza y con tal alcance es desde luego factible en nuestro Ordenamiento, toda vez que, en el marco de los procedimientos de reforma de la Constitución, (...) no hay límites materiales a la revisión constitucional*» (FJ 4rt). Aquestes paraules ens fan comprendre, si més no, dues coses: una, que el TC accepta com a potencialment possible el principi d'autodeterminació externa dins el sistema constitucional

espanyol; dues, que, en certa manera, el sistema legal espanyol vigent no necessita, ara per ara, una Llei de claredat, perquè la Constitució espanyola és prou clara i oberta per poder establir els mecanismes equivalents, a través de la seva reforma, als que estableix la llei canadenca per exercir el dret d'autodeterminació.

En resum, pel que fa a aquesta qüestió, el que tenim en l'àmbit liberaldemocràtic no és excessiu, però el que realment compta és que dos tribunals constitucionals d'Estats amb regions que disposen d'una certa tendència centrífuga han començat a aprofundir i empenar llacunes constitucionals. Encara tenim poques dades, però són complementàries, perquè paga la pena posar de relleu que el Tribunal Suprem del Canadà treballa segons els paràmetres d'un *constitucionalisme anglosaxó* molt més flexible que el del tipus continental; i el TCE ho fa en una constitució d'aquest *marc continental* rica en potencialitats de conformitat amb el text establert, per bé que la seva modificació sigui difícil i complexa.

Reptes d'un federalisme liberaldemocràtic dinàmic: encaix territorial versus autodeterminació externa

El sistema liberaldemocràtic es regeix per dos grans principis: legalitat i democràcia. Mentre els sistemes constitucionals d'aquests Estats no facin passos expressos en la direcció del reconeixement del dret d'autodeterminació, totes les regions hauran d'assumir aquests dos principis, i, amb això, el compliment dels corresponents ordenaments constitucionals.

13 ZUBIAGA GARATE, M., «La autodeterminación como cambio político». A GÓMEZ URANGA, M. et al. *Un nuevo escenario. Democracia, cultura y cohesión social en Euskal Herria*. Bilbao, F. Manu Robles, 1999.

Pel que fa al principi democràtic, el *Renvoi* diu: «per ser considerats com l'expressió de la voluntat democràtica, els resultats d'un referèndum no han de presentar cap ambigüïtat pel que fa tant a la pregunta plantejada com al suport rebut» (paràgraf 87 *in fine* del *Renvoi*, Tribunal Suprem del Canadà)¹⁴.

Però aquest dictamen introdueix un matís important: «el principi del federalisme, juntament amb el principi democràtic, requereix que el rebuig clar de l'ordre constitucional existent i l'expressió clara per part de la població d'una província del desig d'efectuar la secessió originin una obligació recíproca per a totes les parts que formen la Confederació d'haver de negociar modificacions constitucionals per tal de satisfer el desig expressat» (paràgraf 88 *supra*).

Pel que fa al principi de primacia del dret, el *Renvoi* diu: «la temptativa legítima, per part d'un participant de la Confederació, de modificar la Constitució té com a corollari l'obligació imposada a totes les parts de seure a la taula de negociacions» (paràgraf 88 *in medio*). Però «el comportament de les parts en aquestes negociacions es regiria pels mateixos principis constitucionals que els que van originar l'obligació de negociar: el federalisme, la democràcia, el constitucionalisme i la primacia del dret, i la protecció de les minories» (paràgraf 90).

El principi de legalitat (primacia del dret, i, dins les lleis, la Constitució) té una primacia absoluta, de tal manera que el principi democràtic està supeditat a les regles de participació de la ciutadania i a les regles de cadascuna d'aquestes formes de participació. És a dir, primer cal establir aquestes formes i les seves regles corresponents, i després els ciutadans poden participar sobre la base de la claredat i amb mesures garantistes. Podem estar o no d'acord amb la legislació vigent, però, si no s'aconsegueix modificar aquesta —malgrat les vies establertes amb aquesta finalitat—, cal acatar-la i complir-la. Potser on cal concentrar totes les energies és en apurar al màxim les vies legals existents; i, en aquest sentit, potser la Llei 9/2008 basca hi ha fet un paper primordial.

Al capdavant, tots els sistemes federals autèntics —és a dir, aquells en els quals existeix una verdadera distribució jurídica de competències i una autonomia política per desenvolupar-les legislativament i executar-les— pretenen assolir un equilibri dinàmic a través dels encaixos adients que proporcionin una millor acomodació a cadascun dels seus territoris¹⁵. Ara bé, els gestors dels interessos estatals han d'estar disposats a fer certes concessions: quotes més altes de participació en les institucions que regeixen els interessos generals de la totalitat, major grau de descentralització, i concessió de suports a determinades polítiques identitàries de certes regions, entre d'altres. Els acords assolits al mes de setembre de 2011 entre els flamencs i els valons de Bèlgica, després de gairebé un any i mig d'un profund desacord —i un cert grau d'ingovern-

A LLARG TERMINI, ÉS MOLT PROBLEMA QUE AL PAÍS BASC S'INTENTI ALGUN ALTRE PROCÉS AMB UN ENCAIX DIFÍCIL EN LA CONSTITUCIÓ I POTSER ELS CONVINGUI TENIR EN COMPTE:

14 Vegeu, amb més detall i particularment en relació amb el sistema constitucional canadenc, els paràgrafs 55 a 60, ambdós inclosos.

15 Concebem l'acomodació territorial com una situació en què els diferents territoris que integren un Estat es troben a gust, perquè: primer, gaudeixen de reconeixement estatal i dels territoris del mateix nivell; segon, gaudeixen de moviment autònom, és a dir, que poden desenvolupar els diferents aspectes de la seva personalitat; i, tercer, perquè poden participar, amb la resta de territoris del seu nivell i amb els poders estatals, en l'estudi de polítiques adients i en la decisió sobre quants aspectes competencials els afecten. Altrament, per encaix territorial entenem un ajustament dels diversos territoris dins l'Estat que els permeti sentir-se còmodes en aquest pel que fa a la satisfacció de les seves necessitats, i, en el seu cas, a la reafirmació de la seva personalitat com a pobles.

bilitat estatal—, és un indicatiu molt clar de què mitjançant el diàleg federal es poden resoldre diferències profundes (disputes territorials i desnivells econòmics considerables).

Anàlisi sobre la consulta popular non-nata a Euskadi o primer referèndum basc sobre el dret a decidir

Comencem per indicar que, certament, existeix el problema basc d'acomodació en l'Espanya actual; i això succeeix pel simple fet que això és el que sent una gran part de la població de la CAPB. I hem d'afegir que aquest problema d'acomodació, segons s'afirma en aquests àmbits, és degut al fet que existeix un vell problema —amb freqüència hom diu conflicte— de relacions entre el País Basc i Espanya que encara no s'ha resolt i que els poders de l'Estat no s'esforcen prou en resoldre¹⁶. Un aspecte diferent, per bé que complementari, té a veure amb la naturalesa i les característiques que delimiten aquest conflicte, uns elements

sobre els quals existeixen diverses opinions, tal com es va posar de relleu en el document mateix anomenat Acord de Lizarrar de 12 de setembre de 1998. Tanmateix, una altra part important de la població d'Euskadi —aquella que els abans esmentats, els que parlen de conflicte, denominen constitucionalistes— sosté que l'únic problema que hi ha a la seva regió és l'ocasionat per la violència d'ETA. Lizarrar es va convocar, en part, perquè a la societat basca, a la dècada del 1990, es va estendre la idea que l'Estatut d'Autonomia era obsolet i que calia anar més enllà. En els 30 anys de vida democràtica, els governants estatals no han estat excessivament curosos en diversos aspectes com ara el compliment de les transferències al País Basc; els gestors dels interessos de l'Estat han estat molt reticents envers el compliment

de la legalitat estatal, de la qual se suposa que haurien de ser els principals garants, la qual cosa certament fonamentava, si més no en part, aquest sentiment de superació del marc estatutari¹⁷. Cal no oblidar mai que els estatus de les comunitats autònomes són lleis estatals del rang més alt.

¹⁶ La bibliografia en aquest àmbit és molt àmplia, i, amb l'objectiu de mirar d'abastar aquests dos últims segles, volem posar de relleu les següents recerques: FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, J., *La génesis del fuerismo. Prensa e ideas políticas en la crisis del Antiguo Régimen (País Vasco, 1750-1840)*. Madrid, 1991. BURGO TAJADURA, J. I. del, *Origen y fundamento del régimen foral de Navarra*. Pamplona, Diputación de Navarra-Aranzadi, 1968. RUBIO POBES, C., *Revolución y tradición. El País Vasco ante la Revolución Liberal y la construcción del Estado español. 1808-1868*. Madrid, Siglo XXI, 1996. RUBIO POBES, Coro, *Fueros y Constitución: la lucha por el control del poder. País Vasco, 1808-1868*. Bilbao, Universidad del País Vasco, 1998. RUBIO POBES, Coro, «El fuerismo en el último tercio del siglo XIX»; a *Cuadernos de Alzate*, núm. 19, 1999. Per poder accedir a nombroses fonts documentals del País Basc és recomanable: TAMAYO SALABERRÍA, V. i TAMAYO SALABERRÍA, C., *Fuentes documentales y normativas del Estatuto de Guernica*. Vitoria, Diputación Foral de Álava, 1981. GRANJA SÁINZ, J. L. de la, *El Estatuto Vasco de 1936*. Oñati, IVAP, 1988. GRANJA SÁINZ, J. L. de la, *El nacionalismo Vasco: un siglo de historia*. Madrid, Tecnos, 1995. GRANJA SÁINZ, J. L. de la, «Entre la idealització de Sabino Arana sobre la Història del País Vasco»; a *L'Avenç*, núm. 204, 1996. CORCUERA ATIENZA, J., *Política y derecho. La construcción de la autonomía vasca*. Madrid, CEC, 1991. CORCUERA ATIENZA, J., *La patria de los vascos. Orígenes, ideología y organización del nacionalismo vasco (1876-1903)*. Madrid, Taurus, 2001.

¹⁷ Sembla que, degut al suport que el PNB va donar entre el 2008 i el 2011 al govern Zapatero per a l'aprovació dels pressupostos estatals dels exercicis pressupostaris successius, aquest tema ja està resolt.

El bloc sociopolític format per aquells que parlen de conflicte afirma que s'ha de superar el marc legal actual, i, tot seguit, decideixen posar en marxa un procés de desenvolupament del marc legal fins assolir el dret a decidir. I, d'aquesta manera, neix l'esmentada Llei 9/2008 del Parlament Basc; en l'exposició de motius es presenta el programa que cal realitzar a mig termini: «Con fecha 28 de septiembre de 2007, con ocasión del debate sobre política general celebrado ante el Pleno del Parlamento Vasco, el Lehendakari realizó una oferta institucional de Pacto Político al Presidente del Gobierno español sustentada sobre el principio ético de rechazo a la violencia y el principio democrático de respeto a la voluntad de la sociedad vasca. Dicha oferta se extendía hasta el mes de junio de 2008 con el fin de que el Pleno del Parlamento Vasco, antes de finalizar su período de sesiones, pudiera ratificar, en su caso, el Pacto Político con el Presidente del Gobierno español, si éste hubiera sido posible, o, en caso contrario, autorizar la realización de una consulta no vinculante con el fin de desbloquear la situación política y abrir un proceso de negociación. / El planteamiento de una consulta habilitadora para el inicio de negociaciones se presenta, por lo tanto, como subsidiario de la ausencia de un Pacto Político con el Gobierno español, pacto político que se ha intentado lograr en el marco de la citada oferta dirigida por el Lehendakari al Presidente del Gobierno español. Al no haber sido posible lograr un consenso entre ambos Gobiernos, el Gobierno Vasco, a propuesta de su Lehendakari, ha considerado oportuno plantear al Parlamento Vasco la convocatoria y realización de una consulta popular, no vinculante, al objeto de recabar la opinión de los ciudadanos y ciudadanas vascas con derecho de sufragio activo sobre la apertura de un proceso de negociación para alcanzar la paz y la normalización política, es decir, para exigir a ETA el fin de la violencia y, en una situación de abandono inequívoco de las armas, posibilitar un proceso de diálogo y, por otro lado, para abrir una negociación entre todos los partidos políticos con el objetivo de alcanzar un Acuerdo de normalización política en el que se establezcan las bases de una nueva relación entre la Comunidad Autónoma del País Vasco y el Estado español» (Llei 9/2008, exposició de motius, paràgraf segon); la negreta i la cursiva són nostres. Sembla que el diàleg necessari per establir aquest pacte polític no va tenir lloc o va ser escàs i no va produir els resultats desitjats pel govern basc.

El fet que un govern regional pogués sotmetre a consulta certs aspectes que afecten la seva regió (relacions institucionals incloses) als seus ciutadans és, d'una banda, un exercici de democràcia, i, de l'altra, es pot transformar en un instrument dinamitzador de la vida d'aquesta regió, i, a vegades, en un instrument de legitimació de mesures posteriors. Ara bé, a Espanya no es s'albira el dia en què això es pugui dur a terme; existeix una multitud de recels envers els dirigents polítics d'algunes regions, i els polítics estatals tenen por que no puguin o no sàpiguen controlar una experiència d'aquest tipus. La qüestió de la consulta a Euskadi, especialment a partir de la publicitat que es va fer en contra seva des de diversos àmbits i instruments d'opinió pública, va neguitejar moltes persones a la resta de l'Estat i, per tant, en certa manera, va esdevenir un problema per al conjunt de l'Estat¹⁸; així doncs, els poders estatals es veien fortament pressionats,

LA VIABILITAT D'AQUESTA PROPOSTA DEPENDRÀ DE MOLTS ASPECTES, ENTRE ELS QUALS HI HA EL DIÀLEG ENTRE LES SEVES FORCES IMPULSORES I LES GRANS FORCES ESTATALS

¹⁸ Existeix algun estudi que ha tingut una importància notable sobre aquesta mena de mesures de pressió exercida des de diversos mitjans de comunicació sobre temes bascs: IDOLAGA, P. i RAMÍREZ de la PISCINA, T., *Al filo de la (in)comunicación. Prensa y conflicto vasco*. Madrid, Editorial Fundamentos, 2002.

raó per la qual acceptar aquesta mena d'acció, la constitucionalitat de la qual és molt dubtosa, significava un suïcidi polític. Aquesta mena de processos difícilment poden prosperar a Espanya si no existeix un acord entre els dos partits polítics predominants en l'àmbit estatal. Ara bé, aquesta mena d'avenços tampoc sembla molt més arriscada que quan es va aplicar l'amnistia de 1977 als membres d'ETA. No creiem que els partits polítics d'àmbit estatal es plantegin en algun moment el fet de pensar en un altre intent potencial important en aquest ordre de coses. Potser consideren que, mentre no es modifiqui la Constitució, tot està blindat.

Amb un marc constitucional on no s'admet ni el més mínim indici a la proclamada «*indisoluble unidad de la nación española*» (art. 2 CE) i on el poder de referèndum és exclusiu de l'Estat (art. 149.1.28 CE), a la doctrina jurídica constitucional li queden molt poques esclatxes; gairebé no li quedava altra cosa que proclamar que a Espanya, a través de la pròpia reforma constitucional, tenen cabuda moltes classes de noves propostes. La decisió de l'esmentada Sentència Constitu-

cional era molt previsible; i en efecte, no hi ha cap dubte perquè diu: «*Declarar la inconstitucionalidad y consiguiente nulidad de la ley del Parlamento Vasco 9/2008, de 27 de junio, de convocatoria y regulación de una consulta popular al objeto de recabar la opinión ciudadana en la Comunidad Autónoma del País Vasco sobre la apertura de un proceso de negociación para alcanzar la paz y la normalización política*». Entre destacats juristes de la Universitat del País Basc van sorgir opinions diametralment oposades: per exemple, Lasagabaster va opinar que el Tribunal Constitucional no hauria de re-

ESTÀ CLAR QUE LA NO REALITZACIÓ DE LA CONSULTA NO RESOL EL PROBLEMA O CONFLICTE, SINÓ QUE POSTERGA L'ACOMODACIÓ ADIENT DEL PAÍS BASC DINS ESPANYA

soldre aquesta impugnació massa precipitadament perquè «*precisa una respuesta jurídicamente elaborada, contrastable con resoluciones similares de otros Tribunales Constitucionales, de tal forma que la legitimidad argumentada que debe acompañar a sus autos y sentencias se mantenga igualmente en este caso y quizás de forma acentuada*»¹⁹, mentre que Tajadura sosté que «*El Tribunal ha dictado una sentencia muy bien fundamentada y la ha dictado, además, con rapidez*»²⁰.

Què es podia fer després d'aquesta decisió del TC? Es van realitzar diverses propostes a curt termini: d'una banda, en els entorns *abertzales*, es defensava la tesi de la desobediència civil i el fet d'haver celebrat aquella consulta el dia previst (25 d'octubre de 2008). N'hi hauria hagut prou amb obrir els col·legis, posar-hi les urnes i haver mobilitzat l'*Ertzaintza* per controlar l'ordre públic, com en qualsevol altre procés electoral. Molt probablement haurien aparegut molts problemes, i uns quants d'aquests haurien sorgit al si de la societat basca mateixa, una part important de la qual estava en contra de, o era indiferent a, aquesta consulta. Per la seva banda, els partits que impulsaven la consulta van dir que adoptarien altres tipus de mesures menys rupturistes com ara la impugnació d'aquesta denegació davant del Tribunal Europeu de Drets Humans²¹. El professor López Basaguren va advertir-ho²²: «*Y ni el derecho de autodeterminación forma parte del*

19 LASAGABASTER HERRARTE, Iñaki. *Consulta o referéndum*. Op. cit., p. 53.

20 TAJADURA TEJADA, Javier, «Referéndum en el País Vasco (Comentario a la STC 103/2008, de 11 de septiembre)». A UNED. *Teoría y Realidad Constitucional*, núm. 23, 2009, p. 384.

21 El dia 9 de febrer de 2010, el Tribunal Europeu de Drets Humans (TEDH) va emetre una interlocutòria per la qual declarava la no admissió a tràmit del recurs interposat pel PNB contra la sentència del Tribunal Constitucional (TC) que prohibia la Llei de consulta popular basca.

22 LÓPEZ BASAGUREN, Alberto, «El viaje de Ibarretxe a Estrasburgo». A *El País*, 19 de setembre de 2008.

estándar europeo de protección de las minorías nacionales, ni la consulta a los ciudadanos a través de referéndum forma parte del estándar básico de la democracia europea. Aunque le disguste a Ibarretxe, la autonomía de que disfrutamos garantiza la 'identidad como pueblo' de los vascos; y nuestra democracia es solvente. Porque la concepción europea de la democracia se asienta sobre la representación y el ejercicio de los derechos fundamentales por los ciudadanos; y los institutos de democracia directa no forman parte del núcleo fundamental de ese estándar democrático, precisamente, por la facilidad con que, en determinadas condiciones, pueden ser manipulados en contra de la democracia». Però cap d'aquestes propostes va tirar endavant.

Altrament, i en l'àmbit d'allò testimonial, l'organització pacifista Lokarri «*apostó el 31 de marzo de 2007 por probar una nueva receta de carácter resolutivo, basada en la convocatoria de una consulta social por la paz y la normalización*»²³, que es va celebrar el 9 de novembre a Gernika. La pregunta que va ser sotmesa a referèndum es troba en un altre full informatiu de Lokarri amb data de 30 de setembre de 2008²⁴, el text de la qual és: «*¿Considera usted conveniente y legítima la convocatoria de consultas populares para impulsar el proceso hacia la paz y exigir un acuerdo político para convivir democráticamente y sin exclusiones?*». Les dades relatives a la participació són les següents: «*participaron 2.034 personas residentes en Guernica, es decir, un 17% del censo electoral de la villa foral*»; a aquest nombre es van afegir 3.500 persones no residents a Guernica «*que emitieron su voto de forma simbólica*»²⁵.

Ens atrevim a dirigir la nostra mirada a través de la penombra del «que podria arribar a ser». A llarg termini, és molt probable que al País Basc s'intenti algun altre procés amb un encaix difícil en la Constitució. Potser els convingui tenir en compte: 1) potencials dissensions internes; per exemple, un pronunciament contrari a la consulta proposada pel govern tripartit basc per a l'octubre de 2008 va ser fet el 16 de juny de 2008 per les Juntes Generals d'Àlaba, amb una majoria de 29 vots contra 16; posteriorment hi va haver amenaces d'escissió; 2) els grans interessos econòmics de les denses xarxes que existeixen entre les empreses basques i la resta de l'Estat i que podrien experimentar importants efectes, pèrdues, degut a actuacions no massa pensades; per exemple, ben integrades en el Consell Superior de Comerç, a l'ICEX i a altres fors de poder, les empreses del grup Mondragón (grup arrelat a una de les zones més proclius a les tesis de l'abertzalisme d'esquerra) «*han eliminado toda referencia vasca en sus catálogos, al tiempo que proclaman su españolidad, condición que exhiben como argumento frente a sus competidores franceses en el terreno del consumo*» (*El País*, 31 de març de 2002)²⁶. D'aquesta manera, potser la potenciació de la interdependència, en el respecte profund segons les antigues lleis diverses vegades

PREVEIEM QUE, QUAN CERTES FORCES SOCIOPOLÍTIQUES BASQUES CONSIDERIN QUE TENEN PROU ENERGIA TORNARAN A INTENTAR UNA ALTRA VEGADA UN REFERÈNDUM D'AUTODETERMINACIÓ

23 LOKARRI. «Gernika, 9 de noviembre». A *Haritu*, núm. 24, novembre de 2008, p. 7.

24 El seu contingut es troba a: <http://www.lokarri.org/index.php/es/actualidad-lokarri/prensa/lokarri-celebrara-una-consulta-el-9-de-noviembre-en-Guernica> (consulta del 4 de desembre de 2009).

25 LOKARRI. «Gernika, 9 de noviembre». A *Haritu*, núm. 24, novembre de 2008, pp. 7-9.

26 El grup Mondragón ha estès els seus interessos per tot Espanya, i el grau d'acceptació que en aquest àmbit tenen importants empreses d'aquest grup —Caja Laboral, supermercats Eroski, Viajes Eroski, entre d'altres— és immens. Hi ha, i això prou bé que ho saben els empresaris bascs i els líders d'aquest grup d'empreses, una simpatia envers allò que és basc a tot l'Estat. Una ruptura molt seriosa en les relacions tradicionals entre el País Basc i el conjunt d'Espanya posaria en molt greu perill aquesta empresa en el seu conjunt. Quelcom similar es podria dir de la Kutxa, el BBVA, etc.

centenàries, sigui un instrument formidable. De fet, en el Documento ADOS (PNV. ADOS. *Març de 2011, Bilbao*), el seu punt de partida és «la voluntat de las personas, sus valores y la convivencia cultural» (ADOS, conclusions, p. 38), volent «edificar una Euskadi de vanguardia en el mundo global, en un mundo abierto sin fronteras, y en el que las relaciones se establecen desde la interdependencia» (ADOS, conclusions, p. 38; la negreta és nostra); i 3) convé tenir cura en la utilització del llenguatge? Doncs sembla que és imprescindible. Hi ha raons per pensar que «si en lugar de hablar de 'derecho a decidir' se hubiese dicho 'expresión de voluntad colectiva', la respuesta popular sería otra, 'ya que estos términos se utilizan en otras normas no sospechosas'»²⁷.

La viabilitat d'aquesta proposta dependrà de molts aspectes, entre els quals hi ha el diàleg entre les seves forces impulsores i les grans forces estatals que, com ja hem indicat, trigaran força temps en mostrar-se sensibles a aquesta mena de plantejaments, i del marc de les institucions europees. Està clar que la no realització de la consulta no resol el problema o conflicte, sinó que posterga l'acomodació adient del País Basc dins Espanya. Preveiem que, quan certes forces sociopolítiques basques considerin que tenen prou energia tornaran a intentar una altra vegada un referèndum d'autodeterminació. Després de la gran derrota de les eleccions parlamentàries basques de l'1 de març de 2009, alguna força política basca ha deci-

dit construir una esquerra sobiranista inclusiva. Després d'uns quants intencions, va sorgir el grup aglutinador BILDU²⁸. Aquesta coalició política va presentar moltes candidatures a les eleccions municipals del 22 de maig de 2011, i totes van ser impugnades davant del Tribunal Suprem —per suposada intenció defraudadora—, la Sala 61 del qual va decidir, a la Sentència de l'1 de maig de 2011, el següent: «1º.- Estimamos los recursos contencioso-electorales, números 2/2011 y 4/2011 acumulados, interpuestos por el Ministerio Fiscal y el Abogado del Estado contra los Acuerdos de proclamación de las candidaturas de la coalición electoral 'BILDU — Eusko Alkartasuna (EA) / Alternatiba Eraikitzen', (...), publicadas en los respectivos Boletines Oficiales de Álava, Vizcaya, Guipúzcoa, Navarra y Burgos, todos ellos de 26 de abril de 2011./ 2º.- Declaramos no conformes a derecho y anulamos los actos de proclamación de las anteriores candidaturas». Després d'això, aquesta coalició va recórrer al Tribunal Constitucional, que en la STC 62/2011, de 5 de maig de 2011 —BOE núm. 124, de 25 de maig de 2011—, va aduir, entre moltes altres raons, que «[A]ún admitiendo, en hipótesis, que el designio defraudador de ETA y Batasuna les hubiera llevado a pretender la orquestación de candidaturas electorales a su servicio, lo cierto es que los elementos objetivos utilizados por la Sala, conjuntamente considerados, no abonan en los términos constitucionalmente exigibles la idea de que esa pretensión se haya materializado, precisamente, con las candidaturas presentadas por la coalición recurrente, ni, en definitiva, que ésta se haya dejado instrumentalizar a tal fin./ A diferencia de lo sucedido en supuestos similares anteriores (...), en este caso no existen elementos que acrediten la existencia de vínculos personales, de orden financiero o de apoyo material entre ETA y el partido ilegalizado Batasuna y la coa-

27 LASAGABASTER HERRARTE, Iñaki. *Consulta o referéndum*. Op. cit, p. 151.

28 Segons el diccionari *Elhuyar hiztegia*, en euskara això significa «reunir-se, ajuntar-se» (a: http://www.euskara.euskadi.net/r59-15172x/eu/hizt_el/index.asp).

lición aquí recurrente, lo que fue relevante en aquellos casos» (FJ 9). La sentència del TC va anul·lar la sentència del TS.

És possible que, mentrestant, els polítics de l'àmbit estatal, tot continuant en la seva inèrcia, oblidin aquest tema, i, en el pitjor dels casos, esperin fins que es presenti un nou assalt basc o d'una altra comunitat autònoma, per bé que també poden estar oberts a un diàleg en el qual s'intentin trobar solucions agosarades de nou encuny, com va succeir durant la Transició: Disposició Addicional Primera i Disposició Transitòria Quarta de la Constitució. També va ser molt fructífera la negociació que va servir de base en l'elaboració de l'Estatut d'Autonomia Basc, que, certament, és un document amb enormes potencialitats com ho ha anat demostrant en aquests 30 anys de vigència. Cal recordar que aquests avenços, obtinguts mitjançant el diàleg, es van produir en moments molt delicats de la història d'Espanya. Hi ha hagut moviments negociadors decisius en èpoques que semblaven poc propícies per a això, com la que va impulsar la promulgació de la Llei 12/2002, de 23 de maig, d'Aprovació del Concert Econòmic Basc, després de l'Acord per la Comissió Mixta de Quota el 6 de març de 2002. Malgrat que hi ha coses que són extremadament remotes, no hi ha res que sigui impossible.

Per la seva banda i en l'endemig, Euskadi té moltes feines pendents, entre les quals hi ha la potenciació de les seves relacions de tota mena amb Navarra i la recerca d'estructures conjuntes que es vagin consolidant. Només podrà dur a terme aquestes tasques mitjançant un diàleg persistent amb l'altra part. Una altra tasca és impulsar la gran majoria de la població d'Euskadi a favor d'un determinat projecte de futur.

(Traducció al català: Beatriu Krayenbühl i Gusi)

DESIDERIO FERNÁNDEZ MANJÓN és doctor en Ciències Polítiques i de l'Administració i llicenciat en Dret.

JULIÁN TORRADO SANCHO és llicenciat en Història Contemporània per la UA de Madrid.